

Wanhvoja kuvia Höljäkästä

Valokuvanäyttely Höljäkän nuorisoseurantalolla kesällä 2025

Näyttelytekstit/Leena Eskelinen

Johdanto

1900-luvun alkuvuosikymmenet olivat Höljäkässä voimakasta rakentamisen ja kehittämisen aikaa. Silloin saivat muotonsa monet elintärkeät rakenteet ja toiminnot: kouluopetus vakiintui, kaupat saivat omat toimitilat ja kulkuyhteydet paranivat tieverkkoon panostamisen myötä.

Näissä suhteissa Höljakkä muistutti muita Nurmeksien kyliä kuten myös siinä, että valtaosa kylän asukkaista sai elantonsa maasta ja metsästä. Kylässä oli vuonna 1910 yhteensä 665 asukasta ja elettiin pitkälti omavaraistaloudessa.

On kuitenkin myös asioita, jotka ovat tapahtuneet Höljäkässä toisin kuin useammissa muissa kylissä. Kaikkein käänteentekevin asia kylälle on kaikeksi ollut rautatien linjaus kylän kautta. Rautatiellä on ollut kauaskantoiset seuraukset ei vain yksittäisille asukkaille, vaan myös koko kylän elinvoimaisuudelle tänäkin päivänä. Se heijastuu näyttelyn valokuvissa monin tavoin. Toinen, hyvin erilainen kylän erityispiirre on oman hautausmaan perustaminen sata vuotta sitten. Perustamiseen siivitti Höljäkän ja Porosaaren kylien etäisyys Nurmeksesta. Kyläläiset ottivat aloitteen omiin käsiinsä tässäkin niin kuin sitä ennen koulun ja muidenkin rakennushankkeiden toteuttamisessa. Talkootyö oli voimissaan. Useimmat näistä kylän rakentajista lepäivät omalla hautausmaalla.

Mistä kuvat ovat peräisin?

Vanhon valokuvien kerääminen ja tallentaminen lähti liikkeelle kiinnostuksesta kylän historiaan. Jo v. 2012 ilmestyneen Höljakkä-kirjan yhteydessä kävi ilmi, että niin kylässä asuvilla kuin eri puolille hajaantuneilla höljakkäläisillä on hallussaan valokuvia, joilla on yleisempää merkitystä kuin vain muistoina omasta perheestä tai suvusta. Valokuvat välittävät ajankuvaa kylän kehityksestä, sen asukkaista ja elämänpiiristä.

Näyttelyn lähtökohtana ovat olleet kotialbumeista kerätyt valokuvat. Kuvia on saatu useilta eri lahjoittajilta. Osa näyttelyn kuvista on peräisin Nurmeksien museon kokoelmista, jossa on höljakkäaiheisia valokuvia mm. yksittäisiltä harrastelijavalokuvaajilta. Kun näyttely rakennettiin eri aihepiirien ympärille, kuvavalikoimaa täydennettiin joiltain osin myös muista lähteistä.

Nurmeksien museosta saadut kuvat ovat pääosin Otto A. Nevalaisen ja hänen poikansa Toivo K. Nevalaisen ottamia. Osan museon kuvista on todennäköisesti ottanut Otto A. Nevalaisen aikalainen, myöskin höljakkäläinen harrastajavalokuvaaja Olli Korhonen. Näyttelyä ovat Nurmeksien museon lisäksi materiaaliavustuksin tukeneet kirjapaino PunaMusta ja Höljäkän nuorisoseura.

Näyttelyn ovat työstäneet Anu Kyllönen, Leena Valjus ja Leena Eskelinen.

Osallistu kuvien keräämiseen

Näyttely antaa kuvaa siitä, mitä on tähän mennessä saatu kokoon ja antaa käsitystä siitä, mitä on ylipäänsä kuvattu. Vaikuttaa siltä, että arkista työtä, ja etenkin maatyötä ja metsätyötä on kuvattu hyvin vähän, yllättävänkin vähän. Ei ole ehkä ollut kameroita, tai ei ole ollut aikaa siihen työn ohella, tai kuvaamista on pidetty liian arkisena. Kuvien keräys mm. kotialbumeista jatkuu, ja toivottavasti kuvavalikoima täydentyy.

Höljäkästä ei ole olemassa yhtä totuutta tai yhtenäistä kokemusta. Näyttelyä kootessamme olemme huomanneet, että jo meidän kolmen kokemukset, muistot ja mielikuvat Höljäkästä ovat erilaiset. Niinpä kutsumme teidät katsojat osallistumaan kuvien tulkintaan ja harjoittamaan ”aktiivista katsomista”. Me valitsimme näyttelyyn 11 eri aihepiiriä ja niihin sopivat kuvat. Mitä sinusta katsojana mielestäsi puuttuu, tai on liikaa tai liian vähän, tai epäolennaista? Mitä sinun vanhat kuvat Höljäkästä olisivat? Ja onko sinulla kuvia, jotka täydentäisivät kuvavalikoimaa ja olisi hyvä saada tallennetuksi?

Näyttelyn aihepiirit

Vanhimmat valokuvat ovat 1920-luvulta ja uusimmat rajautuvat noin 1970-lukuun. Näyttely koostuu seuraavista aihepiireistä:

- Koulunkäyntiä omalla kylällä
- Myymälöitä ja kaupantekoa
- Rautatien myötä syntyi kyläkeskus
- Kylän hautausmaa Mahalan kangas
- Nuorisoseura ja työväenyhdistys
- Valistusta ja hengellistä toimintaa
- Maa ja metsä elannon lähteinä
- Sota-ajan kuvia
- Kolho 1960-luvulla
- Jurttivaara - näköalapaikka ja matkailukeskus
- Esihistorialliset asuinpaikat.

Koulunkäyntiä omalla kylällä

Kansakouluopetus alkoi Höljäkässä syksyllä 1891. Lähes neljännesvuosisadan ajan koulua käytiin väliaikaisissa tiloissa, pisimpään Jurtin talossa. Ensimmäinen varsinainen koulurakennus Everikki valmistui opetuskäyttöön v. 1915. Alkuun koulussa ei oltu joka päivä ja samalla luokalla saattoi olla hyvinkin eri-ikäisiä oppilaita. Koulumatkat olivat pitkiä, asuivathan oppivelvolliset eri puolilla kylää ja monet pitkän matkan päässä koulusta. Vaihtuvat opettajat leimasivat koulutyötä ja apuvoimia haettiin ja saatiin omalta kylältä.

Vuodesta 1924 lähtien Höljäkässä oli kaksi koulupiiriä, kun Pohjois-Höljäkän koulu aloitti toimintansa. Tämä Uuron koulu palveli kylän pohjoisosan koulukkaita ja toimi Putson talossa aina 1950-luvun puoliväliin asti. Tilanahtaus ja tilojen puutteellisuus opetuskäyttöön haittasivat koulutyötä

oppilasmäärien edelleen kasvaessa. Niinpä Etelä-Höjljään alaluokat siirrettiin nuorisoseurantalolle vuosiksi 1948-1954.

Tyypillistä koulunkäynnille oli yhdistelmäluokat, jolloin samassa luokassa oli eri vuosiluokkien oppilaita. Pohjois-Höjljään koulussa yksi ja sama opettaja toimi jopa kolmen luokkatason opettajana. Kesti aikansa ennen kuin Etelä-Höjljään koulu muuttui kolmiopettajaiseksi ja Pohjois-Höjljään kouluun saatiin kaksi opettajan virkaa. Uudet saman perusmallin mukaan rakennetut koulutalot valmistuivat etelä- ja pohjoiskylälle 1950-luvun puolivälissä oppilasmäärien ollessa suurimmillaan.

Koulun merkitys kylällä oli suuri. Koulu oli monien tapahtumien keskus ja kokoontumispaikka. Opettajat asuivat koululla ja vaikuttivat kylän elämään. Höjljään kouluissa oli vuosina 1891-1990 yhteensä noin 1150 oppilasta, mikä oli Nurmeksen kyläkouluista suurimpia. Oppilaille koulu ei merkinnyt ainoastaan opetusta, vaan muistoissa säilyvät koulumatkat, ruoka, terveystarkastukset ja rokotukset, hiihtokilpailut, marjankeruu ja arestit, puhumattakaan luokkakavereista ja opettajista inhimillisine piirteineen.

Myymälöitä ja kaupantekoa

Höjljään ensimmäiset kaupat Jukola ja Kauppayhtiö aloittivat toimintansa kyläkeskuksessa 1910- ja 1920-luvulla. Molemmat toimivat alkuun vuokratiloissa ennen varsinaisten myymälärakennusten valmistumista vuosina 1926 ja 1930. Näiden rakennusten ja 1930-luvun lopulla valmistuneen kolmannen kaupparakennuksen myötä asemanseutu vilkastui ja kyläkeskus muodostui. Kolmas kaupparakennus oli yksityiskauppa, kunnes siitä 1950-luvun alussa tuli Raja-Karjalan myymälä.

Pohjois-Höjljässä oli 1930-luvun lopulta 1950-luvun alkuun toiminnassa Pekka Kettusen kauppa sekä Heinävaaralla ja Notkolassa sijainneet jakeluliikkeet. Jakeluliikkeiden yksi keskeinen asiakasryhmä olivat pohjoiskylän metsätyömiehet. Sittenmin 1950-luvun puolivälistä 1960-luvun lopulle pohjoiskylällä toimi kaksi yksityiskauppa, Tuomaanahon kauppa ja Virkkusen kauppa. Pohjoiskylän kauppajen tavaravalikoima oli suppeampi kuin kyläkeskuksen kauppajen, jotka olivat Nurmeksessa toimivien päämyymälöiden sivuliikkeitä.

Höjljään Jukola oli Jukolan Osuuskaupan ensimmäinen kylämyymälä, joka alun pitäen suunniteltiin ja rakennettiin liiketilaksi. Toinen liiketilaksi suunniteltu kauppa oli Kauppayhtiön talona tunnettu rakennushistoriallisesti arvokas Uutela. Molemmissa rakennuksissa oli liiketilojen lisäksi myymälänhoitajan asunto ja erillisinä rakennuksina varastoliiteri ja sauna. Jukolan yhteydessä oli useiden vuosien ajan postin toimipiste, joka sittenmin siirtyi Kauppayhtiön päätyhuoneistoon.

Vilkkaimmillaan kaupankäynti oli Höjljässä 1950-60-luvuilla, jolloin kyläkeskuksessa toimi kolme ja pohjoiskylällä kaksi kauppa. Kullakin kaupalla oli oma asiakaskuntansa, mikä kuvastui myös tavaravalikoimassa. Monien vuosien ajan kauppiaat perheineen asuivat kylällä ja osallistuivat kylän elämänmenoon.

Kyläkeskuksessa oli kauppatoimintaa vuosina 1913-1999, pohjoiskylällä vuosina 1936-1969.

Rautatien myötä syntyi kyläkeskus

Rautatien rakentaminen Pielisen itäpuolelle ja radan linjaus Höjljässä on vaikuttanut ratkaisevasti kylän elämään. Höjljään kyläkeskus, asemakylä, itse asiassa syntyi paljolti rautatien myötä. Vasta rautatien tulon jälkeen rakennettiin toimiva tieyhteys kyläkeskukseen Vieki-Nurmes-tieltä, joka oli silloinen päätie. Aseman ympärille nousivat vähitellen kolme kaupparakennusta, ensimmäinen koulu ja nuorisoseuratalo.

Aikalaiskuvaukset sanomalehdissä kertovat, miten autio aseman seutu oli radan valmistumisen aikaan v. 1911. Tuon vuoden Karjalattaressa uudella rataosuudella matkaava raportoi näin: *”Se on kuultu ja nähty uutuuks, että on olemassa Höjljää-niminen ainoa väliasema Nurmeksen kunnan osalla rautatieä. Moni lienee matkallaan uteliaana vaunun ikkunoista tarkastellut ensikertaa seutua, jota aseman olemassaolo on nyt kiinnittänyt huomioon. Rautatie on suunnattu halki kylän, joka on laajalta keskustaltaan melkein asuttamaton ja näyttää varsinkin nyt kovin harvalta kauttaaltaan, kun asutus on säteen tavoin sirotunut aseman ympärille.”*

Höjljää oli tärkeä tukikohta rautatien rakentajille Lieksa-Nurmes-rataosuudella vuosina 1909-1911, mullistaen ja vilkastuttaen kylän elämää. Rakentajia oli majoittuneena eri puolille kylää, kokonaisia perheitäkin, niin että koulun johtokunta sai tiedustelun mahdollisuuksista lasten koulunkäyntiin kylällä. Rautatien kirvesmiesten kädenjälki näkyy edelleenkin kyläkeskuksen asuintaloissa, joista ainakin Käpylä ja Väilä ovat radan rakentamisen ajoilta. Merkittävän syyäyksen radanrakentajat antoivat myös työväentalon rakentamisessa. Samanaikaisesti syntyi kokonainen asemamiljöön monine rakennuksineen.

Rautatie toi kylälle uusina ammattikuntina asemanhoitajan ja ratavartijan, jotka opettajien ja kauppiaiden tavoin asettuivat kylälle osaksi kyläyhteisöä. Rautatie merkitsi myös töitä ja elantoa paikallisille pitkään rakentamisen jälkeen. Se antoi kimmokkeen uusiin työmahdollisuuksiin, joita aiemmin ei ollut ollut näköpiirissä.

Kylän hautausmaa Mahalan kangas

Hautausmaa perustettiin Höjljääkään kyläläisten aloitteesta aikana, jolloin Nurmeksen hautausmaa oli hankalien kulkuyhteyksien päässä. Päätös hautausmaan perustamisesta tehtiin Höjljään ja Porosaaren yhteisessä kyläkokouksessa toukokuussa 1922 ja jo saman vuoden heinäkuussa kyläläisistä koostuva hautausmaatoimikunta sai laajoituksena maa-alueen hautausmaata varten. Monien vaiheiden jälkeen hautausmaa vihittiin käyttöön 24.5.1925, jolloin tapahtui myös ensimmäinen hautaus.

Hautausmaa-alue lohkottiin silloisesta Mahalan tilasta, tilalle johtavan kärritien ja Jurttipuron välisestä kangasmetsästä. Siitä juontaa vanhempien sukupolvien alueesta käyttämä nimi Mahalan kangas. Ainoa rakennus hautausmaalla on parihuone, johon arku on perinteisesti ollut sijoitettuna ennen haudan äärellä tapahtuvaa ruumiinsiunausta. Parihuone on hautausmaan perustamisen ajalta.

Valtaosa haudoista on perhe- ja sukuhautoja, joihin on haudattu perheenjäseniä useamman sukupolven ajan. Näin hautausmaa kätkee sisäänsä kylän ja sen asukkaiden historiaa sadan vuoden ajalta. Hautakivet muistuttavat elinpaikoista eri puolilla kylää ja kertovat nimien kautta myös siitä, miten elantoa on hankittu niin maasta kuin metsästä, sekä rautateiltä, käsityöläisinä ja kyllästämöltä.

Perhe- ja sukuhautojen lisäksi hautausmaalla on erityinen sankarihauta-alue jatkosodan ajalta sekä metsätyömiesten hauta-alue 1970-luvulta. Sankarihauta-alue perustettiin höljäkkäläisille jatkosodan sankarivainajille, metsätyömiesten hauta-alue taas Uuron metsätyömieskodissa asuneille metsureille.

Sankarimuistomerkin sankariristeineen on suunnitellut hautausmaa-arkkitehti Ilmari Wirkkala. Alueen vihkimis- ja paljastusjuhlaa vietettiin 21.6.1947.

Hautausmaa oli kylälaisten talkoovoimin ja varoin kunnossapitämä aina siihen asti, kunnes se 1.1.1958 siirtyi Nurmeksenseurakunnan hallintaan. Omaiset hoitavat edelleen valtaosaa haudoista ja huolehtivat monin tavoin hautausmaan kunnossapidosta. Hautausmaa on aktiivisessa käytössä: haudatut ovat kyläläisiä tai heillä on tavalla tai toisella yhdysside perustajakylään, Höljäkkään ja Porosaareen. Höljäkan hautausmaa on ainoa kylähaudausmaa Nurmeksessa ja sellaisena kylä- ja paikallishistoriallisesti arvokas ja ainutlaatuinen.

Nuorisoseura ja työväenyhdistys

Nuorisoseura ja työväenyhdistys perustettiin Höljäkkään 1900-luvun alkuvuosina, nuorisoseura v. 1901 ja työväenyhdistys v. 1907. Molemmat liittyivät ajankohdan yleisiin aatteellisiin virtauksiin, ja molemmat yhdistykset olivat tuohon aikaan jo toiminnassa Nurmeksessa.

Niin nuorisoseuralla kuin työväenyhdistykselläkin on ollut kylällä oma talo, jossa kokoonnuttiin. Työväentalo valmistui v. 1911 samaan aikaan kuin Lieksa-Nurmes rataosuus. Rautatienrakentajien kuvataan olleen merkittävä apu talon rakentamisessa. Nuorisoseuran ensimmäinen oma talo valmistui v. 1916, mutta tuhoutui tulipalossa seuran 20-vuotisjuhlien jälkimainingeissa v. 1921. Nykyinen talo toteutui v. 1932.

Aatteellinen perusta ja taustaliike olivat erilaiset, mutta käytännön toiminnassa oli monia yhteisiä piirteitä: huvitoiminta, retket, urheilu, näytelmät ja opintoryhmät. Tehtiin paljon talkootyötä, ja toiminnan rahoittamiseksi järjestettiin iltamia ja muita maksullisia tapahtumia. Molemmat yhdistykset olivat tärkeitä viiteryhmillään ja tarjosivat harrastusmahdollisuuksia ja kokoontumispaikan.

Molempien yhdistysten toiminnassa oli nousu- ja laskukausia. Työväenyhdistyksen toiminta alkoi hiipua 1960-luvun lopulle tultaessa, ja talosta päätettiin luopua v. 1966, jolloin irtaimisto ja lopulta itse talo myytiin huutokaupassa. Lopullisesti kylän työväenyhdistyksen toiminta päättyi 22.11.2006. Yhdistyksen toiminta oli vilkkaimmillaan ja jäsenmäärä suurimmillaan 1950- ja 1960-luvulla.

Nuorisoseuran toiminta ja talon kunto olivat heikoissa kantimissa 1960-luvun alkupuolelta 1970-luvun lopulle, jolloin nuoret löysivät talon lentopallon pelipaikaksi. Siitä virisi aloite talon

kunnostamiseksi. Koulun lakkautuksen jälkeen nuorisoseurantalo oli ainoa julkinen tila koko kylällä, ja kun kaupatkin suljettiin ja kylänraitti hiljeni, kyläläiset ottivat aloitteen omiin käsiinsä. Vähitellen talosta pihapiireineen on kehittynyt kylän yhteinen toimintakeskus ja tilaisuuksien pitopaikka.

Valistusta ja hengellistä toimintaa

Sotaa edeltäneinä vuosikymmeninä höljäkkäläislasten koulunkäynti rajoittui muutamaan vuoteen, tyypillisesti neliluokkaiseen kansakouluun. Aikuiselämä alkoi nykymittapuun mukaan varhain, työnteko aloitettiin ennen rippikoulua tyypillisesti maa- tai metsätöissä, joko kotona tai vieraissa.

Lisätaitojen ja -oppien saamiseen ja aikuisuuteen valmistautumiseen saatiin tukea eri tahoilta. Nuorisoseura ja työväenyhdistys järjestivät jäsenilleen erilaista harrastustoimintaa, kerhoja, retkiä ja opintopiirejä sekä puhe- ja esitelmätilaisuuksia. Urheilukenttä saatiin yhteisvoimin raivatuksi.

Marttajärjestö oli aktiivinen järjestäen kotitalouteen, käsitöihin ja puutarhanhoitoon liittyviä kursseja ja neuvontatilaisuuksia. Niissä tyttöjä ja nuoria naisia opastettiin erilaisiin taloustaitoihin kodinhoitoon ja kasvirahhan pitoon liittyen, edistämään taitoja naisten töissä.

Maatalousneuvonta oli monipuolista ainakin 1910-luvulta lähtien. Kylällä järjestettiin neuvonta- ja esitelmätilaisuuksia, kilpailuja sekä ohjelmallisia iltamia, ja niiden yhteydessä tuote- ja konenäyttelyjä. Opastus- ja neuvontatyö kohdistui niin viljelyyn kuin myös karjatalouteen ja kasvirahhanhoitoon.

Kirkko oli osallinen lasten ja nuorten opetuksesta kristinoppiin ja uskonnollisiin arvoihin. Kylällä toimi useita pyhäkoulupiirejä ja pyhäkouluun oli normaalia osallistua, vaikkei koti olisi ollut erityisen kirkollinen. Sama koski rippikoulun käyntiä; koko ikäluokka suoritti poikkeuksetta rippikoulun.

Seurakunnan työ- ja ompeluseuroja pidettiin vuoroin eri kodeissa. Ompeluseuroja ja naistoimintaa oli myös työväenyhdistyksellä. Herättäjäyhdistyksen työseuran pitäminen aloitettiin Höljäkkässä 1920-luvulla jo ennen Nurmeksenseurakunnan paikallisyhdistyksen perustamista. Kylä oli herännäisyysliikkeen nurmeslainen kotipaikka Jänevaaran Peti Tolvasen myötä.

Maa ja metsä elannon lähteinä

Höljäkan väestöpohja ja elinkeinorakenne olivat 1950-60 luvulle asti, ennen kiihtynyttä maaltamuuttoa aivan toisenlaiset kuin vuosisadan lopulla. Kylällä asui lapsiperheitä, ja perhekoko oli suuri. Jo yksin koulukuvat osoittavat, miten suuria ikäluokat olivat. Valtaosa kyläläisistä sai pääasiallisen elantonsa maasta tai metsästä. Elettiin pitkälle omavaraistaloutta, mitä tulee niin lämmitykseen, eläinten pitoon, kasvien viljelyyn, luonnonantimien hyödyntämiseen kuin käyttösineiden valmistukseen.

Sekä maanviljely että metsätyö olivat paljon ihmistyövoimaa vaativia, kovaa ruumiillista työtä. Työtä tehtiin ruismootorilla ennen kuin koneellistuminen vähitellen muutti asetelmaa sotienjälkeiseen aikaan tultaessa, varsinaisesti vasta 1950-luvulta lähtien. Isommilla tiloilla koneiden hankkiminen oli

omiaan tehostamaan niin viljan kuin karjan tuotantoa. Pienemmillä tiloilla tähän ei yksin tilan koon perusteella ollut mahdollisuutta, vaan lisätoimeentuloa oli hankittava metsästä.

Kylän pientilalliset ovat useammassa sukupolvessa saaneet pääasiallisen toimeentulonsa metsästä savotoiden, tukinajon ja uittotyön muodossa. Valtion ja yhtiöiden metsätyömaat tarjosivat työtä, mutta työmaat saattoivat olla pitkienkin matkojen päässä kotoa. Metsätalouden koneellistuuessa hävisivät työpaikat ja sen mukana katosi monilta elämän taloudellinen pohja.

Kuvaa Höljään elinkeinorakenteesta ja talouksien omavaraisuuden asteesta antaa se, että Nurmeken meijerin tietojen mukaan kylässä oli v. 1951 yhteensä 113 karjataloutta, mutta näistä noin puolet, nimittäin 59 oli yhden tai kahden lehmän talouksia. Vuonna 1961 karjatalouksia oli 82 ja niistä vajaalla kolmasosalla oli 1-2 lehmää.

Maatalous ja metsätyöt eivät enää ole leimallisia kylän elämälle, mutta maatalous- ja metsätyöt ovat osa höljäkkäläisten mielenmaisemaa joko omien kokemusten tai perheen ja suvun kautta.

Sota-ajan kuvia

Sota-aika kosketti Höljääkin monin tavoin. Sekä talvi- että jatkosodassa höljäkkäläisiä kylän eri puolilta oli rintamalla useissa paikoin: Rukajärvellä, Karjalan kannaksella ja Itä-Karjalassa. Jatkosodassa valtaosa höljäkkäläisistä kuten koko Ylä-Karjalan miehistä kuului Rukajärven suunnan korpisotureihin. Höljääkin talvi- ja jatkosodan sankarivainajia on yhteensä 16.

Nurmes ja myös Höljääkin olivat rautatieyhteyden takia ilmapommituskohde. Höljään pysäkin läheisyyteen pudotettiin 20.2.1940 yhteensä 22 pommia, mutta niistä selviytyttiin joksikin vahingoitta. Höljääkin oli osa Nurmeken alueen ilmapuolustusta. Kylän virallinen ilmavalvonta-asema sijoitettiin Saarivaaralle, johon oli pystytetty erityinen torni; v. 1942 uusittu torni oli 8 metrin korkuinen. Ilmavalvontaa tehtiin myös näköalapaikoilta mm. Konnanlammita ja Martinniementä.

Sekä ihmisiä että karjaa evakuoitiin talvisodan aikaan Pohjanmaalle, ensin karja hoitajineen mm. Nivalaan. Evakkojuna kuljetti siviiliväestöä Haapavedelle, josta osa siirrettiin edelleen Kannukseen, osa Nivalaan. Evakuointi tapahtui itsenäisyyspäivän aikaan v. 1939, ja kotiin palattiin sotatoimien loputtua keväällä 1940, karja viimeisenä. Joitain höljäkkäläisiä vanhuksia ja lapsia menehtyi evakkoreisilla; osa heistä on haudattu Pohjanmaalle, osa Höljään hautausmaahan.

Asepalveluikäisten miesten ollessa rintamalla maataloutta ja kotihuushollia hoidettiin paljolti naisten voimin. Paitsi huolto- ja ilmavalvontatehtäviin sekä maataloustöihin naiset osallistuivat halkojen tekoon.

Rintamalle lähetettiin paketteja, ommeltiin lumipukuja ja järjestettiin vaate- ja muuta avustusta omaisille ja siirtoväelle. Samaan aikaan elettiin elintarvikeseurustelun alla, ja se jatkui aina 1950-luvun alkuun asti. Useissa kylän taloista ja samoin mm. nuorisoseurantalolla asui siirtolaisperheitä, joista osa asettui pysyvästi kylälle. Höljääkin muodostettiin v. 1940 pika-asutuslain ja v. 1945 maanhankintalain nojalla useita uusia tiloja siirtolaisille ja rintamamiehille.

Kolho 1960-luvulla

Kyllästämö perustettiin Höljään pysäkin läheisyyteen vuonna 1958. Alue oli ollut VR:n soranottoaika jo rautatien rakentamisen aikaan ja se tunnettiin nimellä Santamäki. Soranottoalue sijaitsi aivan radan vieressä ja sinne oli vielä rakennettu pistoraide. Höljään valintaan kyllästämön sijoituspaikaksi vaikutti ennen kaikkea juuri rautatien läheisyys sekä raaka-aineen saanti ja sen laatu. Kiinnostavaa on sekin, että juuri viisikymmenluvulla Suomeen perustettiin useita pienkyllästämöjä, jotka sijoitettiin usein entisiin soramonttuihin.

Vuonna 1958 ei tiedetty, miten kauaskantoiset seuraukset kyllästämön perustamisella Höljääkin olisi. Alkuunhan VR vuokrasi alueen kymmeneksi vuodeksi, ja kyllästystoiminta käynnistyi rautateiden tarpeista, kun rataverkoston ylläpitoon etenkin Itä-Suomessa tarvittiin suuria määriä ratapölkkyjä.

Kyllästämön 50-vuotinen toiminta-aika sisältää niin nousu- kuin laskukausiakin. Epävarmuutta tuotannon jatkumisesta oli vuonna 1979, jolloin kyllästämö paloi perustuksiaan myöten, sekä omistajanvaihdosten yhteydessä vuosina 1987-1991. Kyllästämön toiminta jaksottuu kahteen pitempään kauteen: G.A. Serlachius Oy:n omistajuuteen vuosina 1958-1986 ja Iivari Mononen Oy:n hallintaan vuodesta 1991 lähtien.

Kyllästämö on vaikuttanut Höljään kylän elämään monin tavoin. Ennen muuta kyllästämö on ollut leivän lähde monille höljäkkäläisperheille jopa useammassa sukupolvessa niin työntekijöinä kuin urakoitsijoina. 1960-luvun raju muuttoliike ei koskettanut Höljääkin yhtä voimakkaasti kuin useampia Nurmeken kyliä; koulut ja kaupat olivat toiminnassa aina 90-luvulle asti. Kyllästämö on osaltaan vaikuttanut myös kylän liikenneyhteyksiin: Höljääntien peruskorjaukseen ja päällystämiseen ja rautatieliikenteen säilymiseen. Kyllästämön kädenjälki näkyy myös kylän rakennuskannassa: entisöidyn pysäkkirakennuksen lisäksi Höljääkin Areenan ja Tammakorven majan rakenteissa.

Jurttivaara - näköalapaikka ja matkailukeskus

Jurttivaara on maakunnallisellakin tasolla merkittävä kalliovaara, jonka korkein laki on noin 250 metriä merenpinnan yläpuolella. Jurttivaara on ollut kautta aikain kyläläisten näköala- ja retkipaikka ja nuorisoon suosima kokoontumispaikka. Erityisesti on kiehtonut vaaran laelta avautuva näköala Pieliselle, mutta myös muihin ilmansuuntiin.

Jurttivaara on tunnettu luontokohteena ja nähtävyytenä kauan, mistä kertovat sanomalehtiarkistosta löytyvät kuvaukset ”korkeudesta kuuluisasta Jurttivaarasta”. Niinpä keskustelussa koulun paikasta Jurtti oli esillä 1800-1900-luvun vaihteessa ehdotuksena se, että vaaralta käsin yritettäisiin löytää kohta, joka parhaiten palvelisi koulun sijaintina. Jurtti-nimi on saamelaista perua, mikä kertoo vaaran olleen tärkeä maamerkki jo varhaisempina aikoina. Vaaran mukaan on nimetty useita lähiseudun Jurtti-alkuisia paikannimiä.

Vaaran laella on ollut näköalatorni ja palotorni, jossa oli palovartiointi kesäisin. Vanha puinen palotorni purettiin uuden tieltä 1960-luvulla; tämä palotorni oli viimeisiä pystyssä olevia palotornejä Nurmeksessa 2000-luvun alussa.

Nuoremmille sukupolville Jurttivaara – tai vain Jurtti – on matkailu- ja laskettelukeskus. Jurttivaaran matkailukeskus avattiin vuonna 1967, ja se oli toiminnassa hiihto- ja laskettelukeskuksena runsaat 30 vuotta (toiminta päättyi v. 1999). Laskettelukeskuksessa oli useita valaistuja rinteitä, ja keskuksen yhteydessä oli monipuoliset palvelut, mm. välinevuokraamo, suksihuolto, hiihtokoulu, tarvikekauppa sekä rinneravintola ja -ravintola. Jurttivaara oli myös kesämatkailukohde: 60-luvulla siellä oli koko maakunnan ainoa tuolihissi. Jurtin maja ei ollut ainoastaan turisteille, vaan matkailuhotelli ja ”riihiravintola” olivat myös ahkerasti kylälaisten kokous- ja juhlaikäyttöä.

Nykyisin laskettelukeskuksen rinteet ovat luontaisesti metsittymässä, ja Jurttivaara on jälleen pääasiassa luonto- ja retkeilykohde. Vaaran laella on kyläyhdistyksen rakentama ja ylläpitämä kota.

Esihistorialliset asuinpaikat

Höljämästä on löytynyt kolme muinaisjäännöskohdetta eri puolilta kylää: Suomalanniemi Pielisen rannalta, Maunola Konnanlammin kupeesta ja Hetesuo Jurttivaaran eteläpuolelta suoalueiden välimaastosta. Näissä kolmessa paikassa on tehty asuinpaikkalöytöjä, jotka ajoittuvat kivikauteen, mutta asutus on saattanut jatkua tätä myöhempäänkin. Asuinpaikan lisäksi Suomalanniemi on ollut myös raudanvalmistuspaikka, ja Maunolasta on tehty myös erillinen irtolöytö, kivituura.

Suomalanniemen, Maunolan ja Hetesuan kohteilla on erilainen löytöhistoria. Suomalanniemestä oli perimätietona kulkenut uskomus, että niemestä löytyy merkkejä aiemmista ajoista. Niemi oli tunnettu myös uhripaikkana. Tutkimukset käynnistyivät v. 1937 Kansallismuseolle lähetetystä irtolöydöstä, saviruukun palasesta. Maunolan kivituura löytyi vuonna 1969 ojankaivun yhteydessä, ja myöhemmin löytyi myös asuinpaikka läheiseltä peltoalueelta. Hetesuan selvitykseen johti ilmeisesti soranottokuopassa esiin paljastuneet kivet. Museoviraston rekistereissä on vielä neljäs mahdollinen muinaisjäännöskohde, nimittäin Louhela Ukonniemessä Pielisen rannalla. Perimätiedon mukaan paikalla on ollut kalmisto, mutta tästä ei ole saatu varmuutta.

Mikään kohteista ei ole säilynyt alkuperäisessä laajuudessaan. Luonnonolosuhteet kuten Pielisen vedenkorkeuden vaihtelu ja virtapaikka Suomalanniemessä ja Konnanlammen juoksutus, tai ihmisen toiminta kuten viljely Maunolassa ja soranotto Hetesuan alueella ovat muokanneet maisemaa.

Ainoastaan Suomalanniemessä on tehty kaivauksia. Muut kohteet on alun perin ajoitettu lähetettyjen esinelöytöjen perusteella. Maunolan irtolöytö kivituura on säilytyksessä Joensuussa Pohjois-Karjalan museossa, kun taas Höljämän muut esinelöydöt ja näytteet ovat Kansallismuseon kokoelmissa Museovirastossa. Kaikkiin kolmeen asuinpaikkakohteeseen on tehty muutamia tarkastuskäyntejä, joiden yhteydessä on otettu pisteittäisiä esine- ja maanäytteitä. Viimeisin tarkastus on FM Oili Forsbergin vuodelta 2006 (raportti on vuodelta 2008).